

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111 (73).091

Мар'яна Пінчук

АНТИУТОПІЯ У РОМАНІ “ДИВЕРГЕНТ” ВЕРОНІКИ РОТ

Стаття присвячена розкриттю модифікації сучасної антиутопії в романі В. Рот “Дивергент”, вміння автора показати не зовсім ідеальне суспільство де панує взаємодопомога, а також вплив головних героїв на розвиток подій.

Ключові слова: антиутопія, жанрова модифікація, прогресуючий індивідуалізм, протиставлення, саморефлексія.

Твір-антиутопія – жанрова форма, народжена дійсністю ХХ ст. Такий твір є попередженням, в якому майбутнє зображується як небажане, як те, чого слід уникнути. Це становить основну відмінну рису від утопії, яка передбачає художнє втілення ідеалу і з його позиції засуджує сучасність. Антиутопіє являє собою художню перевірку політичних або наукових концепцій з метою виявлення їх хибності. Нині учених цікавить жанр антиутопії літературі ХІХ–ХХ ст. Зазначений період пам'ятний багатьма трагедіями: війни, революції, теракти, екологічні катастрофи. Ці актуальні проблеми тогочасного суспільства відобразилися у літературі. Розквіт антиутопії займає ХХ ст. Пов'язано це із розквітом у перші десятиріччя ХХ ст. утопічної свідомості, також із приведенням в рух тих соціальних механізмів, завдяки яким масове духовне поневолення з урахуванням сучасних наукових досягнень стало реальністю. Вероніка Рот – американська письменниця-фантастка, відома своїми науково-фантастичними і зокрема антиутопічними творами, внесла вагомий внесок у світову літературу завдяки своєму роману “Дивергент”.

Метою статті – є проаналізувати модифікацію сучасної антиутопії в романі В. Рот “Дивергент” та її вплив на суспільство.

Антиутопія (грец. anti – проти і англ. utoria – місце, якого не існує) – 1) фантастичне зображення у художній літературі суспільства, сформованого на основі спотворених, ілюзорних гуманістичних соціальних ідеалів; 2) критичний альтернативний опис суспільства утопічного типу. Антиутопія виокремлює найнебезпечніші, з точки

зору авторів, суспільні тенденції (в аналогічному сенсі вживаються також поняття “дистонія”, тобто “перекручена, перевернена” утопія, і “какотопія”, тобто “країна зла”). Антиутопія є своєрідною саморефлексією жанру соціальної утопії, що істотно змінює ракурс зображення ідеального соціуму: піддається сумніву сама можливість позитивного втілення будь-якого перетворювального інтелектуального проекту. У жанрі традиційної утопії автори, як правило, зображують минуле чи сьогодення, а у стилістиці антиутопії домінує спрямованість у майбутнє. Конститування антиутопії як окремого інтелектуального жанру збіглося у часі (XX ст.) зі встановленням загальноприйнятих дисциплінарних меж у сфері гуманітарного знання, тому антиутопія майже цілком є літературним явищем. Історично антиутопія походить від сатиричної традиції Дж. Свіфта, М. Салтикова-Щедріна, Г. Честерстона та ін., а також від жанру романів-застережень, до якого зверталося Однією з найяскравіших ознак сучасної романної прози є жанрова розмитість: чітко визначити їх приналежність твору до конкретного жанру неможливо. Це стосується зокрема й антиутопії (класична антиутопія вважається елітарним жанром) та традиційних масово-літературних (детектив, пригодницький роман, науково – фантастичний роман та ін.).

У XX ст. деякі проекти утопічних суспільств із різним ступенем самоадекватності реалізувалися. Розчарування в прогресі, криза ідеалів європоцентризму, негативні ефекти функціональної диференціації суспільства актуалізували жанр антиутопії. За твердженням Дж. Орвелла, антиутопія стає можливою лише після того, як “утопія була дискредитована”. Абстрактний інтерес щодо проектів перетворення суспільства змінили побоювання, пов’язані з перспективою їх втілення в життя. Головними темами антиутопії є проблеми неможливості безпосереднього міжіндивідуального спілкування одночасно з втратою особистістю духовного світу (Є. Замятін), абсолютизовані негативні тенденції сучасного суспільства: споживання, що нівелює людей (О. Хакслі), тотальний контроль державної влади (Орвелл), прогресуючий індивідуалізм (Р. Шеклі) [8].

Яскраво процес розмивання жанрових меж, утворення дифузних між жанрових чи міжвидових текстів спостерігається в таких творах, як “Голодні ігри” С. Коллінз, “Той, що біжить у лабіринті” Дж. Дешнера, “Вибір” К. Касс, “Час Великої Гри. Фантоми 2079 року” Ю. Щербака та ін. У творчості молоді американської письменниці Вероніки Рот спостерігаємо таку ж ситуацію.

Ознаки антиутопії:

1. змалювання певного суспільства або держави, їх політичної структури;
2. зображення дії в далекому майбутньому (передбачається майбутнє);
3. у поданий світ із середини, через бачення його окремими мешканцями, що відчують на собі його закони і представлені в якості ближніх;
4. показ негативних явищ у житті соціалістичного суспільства, класової моралі, нівелювання особистості;
5. ведення розповіді від імені героїв, у формі щоденника, нотаток;
6. відсутність опису домашнього житла і родини, як місця, де панують свої принципи і духовна атмосфера;
7. мешканцям антиутопічних міст притаманні такі риси, як раціоналізм і запрограмованість.

Якщо взяти за основу класифікації своєрідність фантастики, яка стала основним засобом, заперечуючим утопічну мрію, абсурдну дійсність і домінуючу поетику антиутопії, то можна умовно виділити такі різновиди жанру:

1. соціально-фантастична антиутопія (Є. Замятін “Ми”, М. Булгаков “Майстер і Маргарита”, А. Платонов “Котлован”);
2. науково-фантастична антиутопія (М. Булгаков “Рокові яйця”);
3. антиутопія-алегорія (М. Булгаков “Собаче серце”, Ф. Іскандер “Кролики і удави”);
4. історико-фантастична антиутопія (В. Аксьонов “Острів Крим”, А. Гладілін “Репетиція в п'ятницю”);
5. антиутопія-пародія (В. Войнович “Москва 2042”, Лао Ше “Нотатки про кошаке місто”);
6. роман-попередження (П. Буль “Планета Мавп”, Г. Уеллс “Війна в повітрі”) [9].

Особливості поєднання жанрових ознак антиутопії з іншими літературними жанрами описала С. Безчотнікова: “антиутопія в художній літературі постмодерної доби щонайчастіше виявляє себе як домінуюча поліжанрова структура” [1]. Дослідниця, перш за все, тісно пов'язує жанр антиутопії з науково – фантастичними романами. До проблеми жанрових модифікацій антиутопії в контексті іншої проблематики звертається Л. Лавринович [5].

На основі праць таких дослідників, як А. Соловйова [2], І. Пархоменко [3], Б. Ланін [6], В. Кучер [4], можна систематизувати та узагальнити головні риси жанру антиутопії: зображення у творі замкненого “неідеального ідеального” суспільного устрою –

найчастіше тоталітарного; наявність у такого суспільства зовнішнього ворога; система маніпуляцій, на основі яких тримається ієрархічна структура держави; сюжет будується на конфлікті між головним героєм та системою; трагічний фінал (головний герой програє системі). Роман В. Рот “Дивергент” в універсальній онлайн - енциклопедії визначається як антиутопія [7]. Проте, виходячи з перелічених ознак, можна впевнено вважати цей твір “чистою” антиутопією.

У романі спостерігаємо й ознаки науково – фантастичного пригодницького роману: тема науково – технічних досягнень; заплутана інтрига – головні герої переслідуються фракцією Ерудитів; мотив таємничості, загадковості – із кожним розділом роману відкриваються все нові секрети головних героїв; наявність перешкод, які головний герой повинен подолати тощо.

У романі зображено нібито ідеальне суспільство, в якому всі живуть дружно і де панує взаємодопомога. Працюючи разом, ці п’ять фракцій живуть у світі вже багато років, і кожна з них робить внесок у свій сектор суспільства. Альтруїзм задовольняє нашу потребу в самовідданій владі; Правдолюбство надає суспільству надійних та чесних юристів; Ерудитія забезпечує нас освіченими вчителями та дослідниками ; Дружелюбність надає розуміючих вихователів та доглядальниць; Безстрашність гарантує захист від внутрішньої та зовнішньої небезпеки. Проте вплив кожної з фракцій не обмежується цими сферами. Ми даємо один одному набагато більше, ніж можна описати словами. Кожен у своїй фракції шукає свою мету і бачить в ній своє життя. Головні герої роману прагнуть зламати систему і протистояти владі Ерудитів. Вони створюють сироватки аби добитися свого.

Таким чином, В. Рот відходить від традиційного жанру антиутопії, поєднуючи у своєму романі ознаки різних жанрів: науково-фантастичного пригодницького роману, екшену, постапокаліпсису . Така модифікація є звичною в епоху постмодернізму. Таке своєрідне поєднання на перший погляд різних літературних жанрів робить твори цікавішими та збільшує читацьку аудиторію.

Список використаних джерел

1. *Безчотнікова С. В.* Російська літературна антиутопія межі ХХ–ХХІ століть: динаміка розвитку, вектори модифікацій, типологія: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.02 / Світлана Володимирівна Безчотнікова. – Київ: Б. в., 2008 . – 40 с. – На укр. яз.
2. *Соловйова А.* Антиутопія як символічна модель суспільства тотальної деперсоналізації / А. С. Соловйова// Наукові праці

[Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. – 2011. – Т.162, Вип. 150. – С. 57–63.

3. *Пархоменко І. І.* Антиутопія: інтерпретація в сучасному літературознавстві // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2011. – № 963. Сер. : Філологія. – Вип. 62. – С. 217–222.

4. *Кучер В.* Сюжетно-образні константи романів - антиутопій / В. Кучер // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Літературознавство / за ред. М. Ткачука. – Тернопіль, 2010. – Вип. 30. – С. 193–200.

5. *Лавринович Л. Б.* Время в антиутопическом дискурсе (на материале украинской и русской прозы конца XX – начала XXI веков) / Л. Б. Лавринович // Литературоведение насовременном этапе: Теория. История литературы. Творческие индивидуальности. Вып. 2 : К 130-летию со дня рождения Е. И. Замятина. По материалам международного конгресса литературоведов 1–4 октября 2014 г. : в 2-х кн. Кн. 2 / сост. Н. Н. Комлик. Елец: Елецкий государственный университет им. И. А. Бунина, 2014. – 471 с.

6. *Ланин Б.* Анатомия литературной антиутопии / Б. Ланин // Общественные науки и современность. – 1993. – № 5. – С.154–163.

7. *Дивергент* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Обрана_\(роман\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Обрана_(роман))

8. <https://gorodenok.com/%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%BF%D1%96%D1%8F-%D1%89%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B5-%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%BF%D1%96%D1%8F/>

9. https://pidruchniki.com/16850303/literatura/osnovni_risi_tematika_problematika_romanu-antiutopiyi

Mariana Pinchuk

DYSTOPIA IN THE NOVEL “DIVERGENT” BY VERONICA ROTH

The article is devoted to the disclosure of the modification of modern dystopia in the novel “Divergent” by Veronica Roth, the author's ability to show a not perfect society where mutual assistance prevails, as well as the influence of the main heroes on the development of events.

Keywords: dystopia, genre modification, progressive individualism, opposition, self-reflection.